Studia z Filologii Polskiej
i Słowiańskiej, 50
Warszawa 2015

DOI: 10.11649/sfps. 2015.010

Halina Mieczkowska
(Uniwersytet Jagielloński w Krakowie)

Aktywność słowotwórcza a zjawisko zapożyczeń na przykładzie czasowników dwuaspektowych (w ujęciu polsko-słowackim)

Podstawowym sposobem pomnażania słownictwa w językach typu fleksyjnego, takich jak polski i słowacki, jest restrukturyzacja systemu w oparciu o mechanizmy słowotwórcze. W okresie przełomu XX i XXI wieku bardzo istotną rolę odgrywało również zjawisko zapożyczeń. W obydwu konfrontowanych językach współczesnych stwierdzamy silne oddziaływanie zapożyczeń nie tylko w aspekcie ilościowym – poprzez wzbogacanie leksyki o konkretne leksemy zapożyczone – lecz także na rodzime techniki tworzenia, co do pewnego stopnia odbija się na strukturze słowotwórczej słownictwa derywowanego, por. np. coraz częstsze kompozita bezinterfiksalne typu pol. *cyberprzestrzeń*, *webmaster*; słc. *kyberpriestor*, *krimipribeh* zamiast pol. *spadochron*, *starodruk*; słc. *horolezec*, *kovopriemysel*.

Generalnie wzajemne paralele pomiędzy słownictwem pochodnym rodzimym a zapożyczeniami dotyczą w największym stopniu najliczniej frekwentowanej leksyki nominalnej, przede wszystkim rzeczowników. Celem niniejszego

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2015.

Publisher: Institute of Slavic Studies, PAS & The Slavic Foundation
[Wydawca: Instytut Slawistyki PAN & Fundacja Slawistyczna]

opisu jest zbadanie roli zapożyczeń także w odniesieniu do leksyki reprezentowanej przez inne części mowy, ale nie globalnie, tylko związanej z określoną grupą leksemów czasownikowych pochodzenia obcego, scharakteryzowaną przez przypisaną jej kategorię leksykalno-gramatyczną czasowników dwuaspektowych[1]. Zjawisko dwuaspektowości w dobie współczesnej dotyczy w słowiańszczyźnie w zasadzie czasowników zapożyczonych / pochodzenia obcego. Ogólnie w swoim rozwoju historycznym wykazywały się one tendencją raczej zanikową w odniesieniu do stanu prasłowiańskiego, jednak z różnym stopniem nasilenia w poszczególnych językach. Najwyższy stopień zaniku czasowników dwuaspektowych obserwujemy w grupie zachodniosłowiańskiej, w opozycji do której znajdują się grupy wschodniosłowiańska i część grupy południowosłowiańskiej – podgrupa bułgarsko-macedońska – charakteryzujące się wysoką (a podgrupa bułgarsko-macedońska – nawet bardzo wysoką) frekwencją omawianych czasowników (por. Mieczkowska, 1998a). Ale i wspomniana grupa zachodniosłowiańska nie odznacza się jednolitością przedmiotowego zjawiska. Inaczej zachowuje się podgrupa lechicko-łużycka, charakteryzująca się minimalnym stopniem frekwencji czasowników dwuaspektowych pochodzenia obcego (język polski[2]) albo całkowitym ich brakiem (języki łużyckie), a inaczej grupa czesko-słowacka, gdzie nadal odznaczają się one określonym stopniem frekwencji, zarówno w języku czeskim, jak i w języku słowackim[3]. Stan taki prawdopodobnie powodowany jest faktem, że języki te w swoim historycznym rozwoju nie po raz pierwszy nawiązują do języków południowych (por. np. Krajčovič, 1964, ss. 29–30).

---

[1] W pracy będę operowała przyjętym w literaturze lingwistycznej terminem *czasowniki dwuaspektowe*, zdając sobie jednak sprawę z jego umowności, gdyż w zasadzie odnosi się on do czasowników, w których temat podstawowy jest niedookreślony co do aspektu, i może funkcjonować w funkcji tematu zarówno dokonanego, jak i niedokonanego (zob. Laskowski, 1984, s. 215).

[2] Gramatyki współczesnego języka polskiego nie wyróżniają przy opisie kategorii aspektu czasowników dwuaspektowych. Roman Laskowski w gramatyce akademickiej (*Morfologia*) wskazuje tylko sytuację, w której: „[…] czasownik niedokonany może być użyty do opisania zdarzenia jako zamkniętego faktu (a więc w znaczeniu bliskim aspektowi dokonanemu): *Czy widziałeś / oglądałeś ten film*? […]" (Laskowski, 1998, s. 161).

[3] Inaczej niż w języku polskim, w języku słowackim czasowniki dwuaspektowe (*obojvidové / dvojvidové slovesá*) znajdują swoje miejsce w opisie gramatycznym języka; zob. wzmiankę na ich temat w *Encyklopédii jazykovedy* pod hasłem *slovesný vid* (Mistrík i in., 1993, s. 403) albo w *Morfológii slovenského jazyka* w akapicie *Obojvidové slovesá* przy opisie aspektu czasownika (Ružička, 1966, ss. 425–426).

Obserwowany w okresie przełomu wieków silny nurt zapożyczeń sprzyja zanikowi fleksyjnego charakteru języków słowiańskich. Stąd też próba stwierdzenia wpływu zjawiska zapożyczeń w odniesieniu do statusu czasowników dwuaspektowych wspierających osłabianie stopnia fleksyjności języków, czyli jednocześnie wspomagających oddziaływanie zapożyczeń w językach wykazujących się już wcześniej ich znikomą frekwencją, przy czym odmienną w każdym z konfrontowanych języków. Przykładem będą języki przynależne do grupy zachodniosłowiańskiej, ale wykazujące się odmiennym rozwojem w omawianym zakresie – polski i słowacki. W artykule z roku 1998, czyli końca XX wieku, w oparciu o materiał językowy wcześniejszy, ogólnie II połowie XX wieku, określiłam ich stan ogólnie w słowiańszczyźnie jako raczej reliktowy, przy czym odmienny w języku polskim i słowackim (por. Mieczkowska, 1998a). Tak więc celem niniejszego opisu jest wykazanie, czy – i w jakim stopniu – silny nurt zapożyczeń wpływa na żywotność czasowników dwuaspektowych w poddanych konfrontacji językach. Efektem dodatkowym będą wnioski potwierdzające lub negujące kierunek dotychczasowego rozwoju tych dwóch języków o pokrewnej strukturze typologicznej i bliskich kulturowo oraz geograficznie, których stan – przynajmniej w ostatnich latach minionego wieku, w mniejszym stopniu niż obecnie warunkowany zjawiskiem zapożyczeń – przedstawiał się odmiennie (zob. Mieczkowska, 1998b).

Jak już wspomniałam, zjawisko dwuaspektowości wiąże się w słowiańszczyźnie z czasownikami pochodzenia obcego, w różnym stopniu frekwentowanymi w tekstach współczesnych, ale także pochodzącymi z wcześniejszych etapów rozwojowych języków słowiańskich, a konkretnie interesujących nas języków polskiego i słowackiego, w których ich frekwencja u schyłku XX wieku została scharakteryzowana jako zanikowa, z tym że w zdecydowanie mniejszym stopniu w języku słowackim (dla jęz. pol. por. Kucała, 1995; Wilczewska, 1993). W języku słowackim możemy przytoczyć stosunkowo liczne przykłady czasowników dwuaspektowych, bezpośrednio zapożyczonych z łaciny lub też powstałych na gruncie języka rodzimego w oparciu o charakterystyczny dla czasowników pochodzenia obcego formant sufiksalny *-ovať*, podczas gdy polszczyzna odnotowuje ich nieporównywalnie mniej, wykazując się charakterem zdecydowanie reliktowym.

Podobnie stan współczesny – odnotowany w tekstach głównie publicystycznych i najnowszych słownikach (zob. bibliografia – wykaz słowników)[4] –

[4] Zdaję sobie sprawę, że obraz stworzony w oparciu o świadectwa słownikowe (i to słowniki o różnym zasięgu oraz stopniu normatywności) nie może być w pełni wiarygodny, a jedynie przybliżony.

potwierdza odmienną frekwencję przedmiotowych czasowników w obydwu językach zanotowaną jeszcze u schyłku minionego wieku, wykazując nadal ich obecność w języku słowackim i stan reliktowy w języku polskim. Porównując w języku słowackim funkcjonowanie czasowników dwuaspektowych typu: *dementovať*, *demonštrovať*, *diskreditovať*, *garantovať* na przestrzeni półwiecza, czyli w SSJ (1959–1968) i w SSSJ (2006, 2011), otrzymujemy obraz niezbyt wyrazisty, oparty na tendencjach pozornie przeciwstawnych. Z jednej strony analizowany materiał językowy daje podstawy, aby sądzić, że w słowniku najnowszym ich zakres uległ nieznacznemu poszerzeniu w odniesieniu do stanu sprzed co najmniej kilkunastu lat (np. czasownik *angažovať* w SSJ ma wartość aspektu niedokonanego, a w SSSJ dokonanego i niedokonanego, chociaż tutaj w aspekcie dokonanym funkcjonuje również wariant prefiksalny *zaangažovať*), a z drugiej, widoczne jest działanie tendencji zanikowych. Przejawia się ono w fakcie, że coraz częściej spotykamy się z czasownikami tylko niedokonanymi (*imperfektivami tantum*). Nawet jeżeli ich liczebność aktualnie nie wzrasta, to – na co wszystko wskazuje – stanie się tak w przyszłości w związku z powstawaniem prefiksalnych oponentów dokonanych, funkcjonujących równolegle z czasownikami dwuaspektowymi albo tylko niedokonanymi, co postaram się udokumentować w oparciu o konkretny materiał językowy.

W związku z faktem, że zjawisko dwuaspektowości wiąże się w słowiańszczyźnie z czasownikami pochodzenia obcego, analizie poddane zostaną czasowniki genetycznie obce pochodzące z dwóch pierwszych tomów (litery *A–L*) najnowszego, obszernego słownika języka współczesnego (planowanego objętościowo na 200 tys. leksemów ujętych w sześciu tomach, z których tom I obejmuje 24 331 haseł a tom II – 25 418). Zarówno objętość słownika, jak i jego autorstwo – opracowany przez wybitnych i doświadczonych leksykologów i leksykografów słowackich według najnowszej metodologii leksykograficznej (Buzássyová & Jarošová, 2006, 2011) – pozwalają uznać przedstawiony w nim obraz leksyki współczesnej za całkowicie wiarygodny. Do analizy szczegółowej wybrane zostały co prawda tylko pojedyncze litery, obejmujące w dużym stopniu słownictwo pochodzenia obcego, co jednak nie przesądza o braku czasowników dwuaspektowych pod innymi literami alfabetu.

Przytoczone niżej przykłady obejmują w całości litery *A*, *K*, a fragmentarycznie także inne. Analiza wszystkich haseł czasownikowych pochodzenia obcego zamieszczonych pod literą *A* objęła 85 czasowników kwalifikowanych w słowniku jako dwuaspektowe, z czego:

1) 50 czasowników, czyli około 59%, to czasowniki dwuaspektowe, słowotwórczo bezprefiksalne, por. słc. ndk i dk *abdikovať* i odpowiednio: *abonovať*, przest. *abrichtovať*, *absolutizovať*, *absorbovať* (*sa*), *adjektivizovať sa*, *adjustovať*, *adsorbovať*, *afirmovať* (*sa*), *agregovať*, *akcelerovať*, *aklamovať*, *akomodovať* (*sa*), *akreditovať*, *algoritmizovať*, *alkalizovať* (*sa*), *alkoholizovať* (*sa*), *amortizovať* (*sa*), *animovať*, *anketovať*, *anonsovať*, *anonymizovať*, *anticipovať*, książk. *antikizovať*, *anulovať*, *apelovať*, *aplaudovať*, *aplikovať*, *aprobovať*, przest. *áreštovať*, techn. *aretovať*, *archivovať*, *arizovať*, *armovať*, *aromatizovať*, *artikulovať*, *asanovať*, *asfaltovať*, *asimilovať* (*sa*), *atakovať*, *atestovať*, *atrofovať*, *auditovať*, *autentifikovať*, *autoklávovať*, *autonomizovať* (*sa*), *autorizovať* (*sa*), *avizovať*, *axiomatizovať*, *ažurovať*;

2) 14 czasowników, czyli około 16,5%, to czasowniki bezprefiksalne dwuaspektowe, obok których równolegle funkcjonują ich oponenty prefiksalne z wartością aspektu dokonanego, por. słc. ndk i dk *absolvovať* : dk *zabsolvovať* i odpowiednio: *abstrahovať* : *vyabstrahovať*, *adaptovať* (*sa*) : *zaadaptovať* (*sa*), *adresovať* : *zaadresovať*, *akcentovať* : *zaakcentovať*, *akceptovať* : *zaakceptovať*, *aklimatizovať* : *zaaklimatizovať*, *aktivizovať* (*sa*) : *zaaktivizovať* (*sa*), *aktualizovať* (*sa*) : *zaktualizovať* (*sa*), *amalgamovať* : *zaamalgamovať*, *amerikanizovať* (sa) : *zamerikanizovať* (*sa*), *anagažovať* (*sa*) : *zaangažovať* (*sa*), *apretovať* : *zaapretovať*, *aranžovať* : *naaranžovať* / *zaaranžovať*;

3) 5 czasowników, czyli około 5,9%, to czasowniki niedokonane, których oponentem w parach aspektowych jest czasownik prefiksalny, por.: ndk *administrovať* : dk *zadministrovať* i odpowiednio: *alarmovať* : *zaalarmovať*, *analyzovať* : *zanalyzovať*, *angažovať* (*sa*) : *zaangažovať* (*sa*), *argumentovať* : *zargumentovať*;

4) 14 czasowników, czyli około 16,5%, to czasowniki charakteryzujące się już tylko wartością aspektu niedokonanego, por. słc. ndk *adorovať* i odpowiednio: *afektovať*, *agitovať*, *aglomerovať*, *akvarelovať*, *alegorizovať*, pot. *anginovať*, książk. *apologetizovať*, rel. *apoštolovať*, przest. *arendovať*, *archivizovať*, *ašpirovať*, *ateizovať*, *atomizovať* (*sa*);

5) oraz 2 czasowniki, czyli około 2,4%, to czasowniki o wartości aspektu tylko dokonanego (*perfektiva tantum*), por. słc. dk: *adoptovať*, *afilovať*.

Dla uwiarygodnienia przedstawionego obrazu wartości aspektowych czasowników objętych literą *A* przytoczone zostaną czasowniki pochodzenia obcego zamieszczone pod literą *K* (w liczbie 114, przy czym wyższa nieco liczba raczej nie zaskakuje, zważywszy na objętość litery), por.

1') 23, czyli około 19,3%, to czasowniki ndk i dk, jak *kandidovať* i odpowiednio: *kandizovať*, *kapitulovať*, *katapultovať* (*sa*), *koagulovať*, *kodifikovať*, *kolacionovať*, *konfirmovať*, *konjugovať*, *konkludovať*, *konšternovať*, *kontaminovať* (*sa*), *kontingentovať*, *kontraktovať*, *konvertovať*, *kooptovať*, *kopulovať*, *korunovať*, *kreovať*, *kristianizovať* / *christianizovať*, *korunovať*, *kvalifikovať* (*sa*), *kvantifikovať*;

2') 27, czyli około 23,7 %, to czasowniki dwuaspektowe, obok których równolegle funkcjonują oponenty prefiksalne; ndk i dk *kalcifikovať* : dk *skalcifikovať* i odpowiednio: *kalibrovať* : *skalibrovať / okalibrovať*, *kapitalizovať* : *skapitalizovať*, *kartelizovať* : *skartelizovať*, *kastrovať* : *vykastrovať*, *klasifikovať* : *oklasifikovať*, *kódovať* : *zakódovať*, *kolaudovať* : *skolaudovať*, *kolektivizovať* : *skolektivizovať*, *kolonizovať* : *skolonizovať*, *komercializovať* (*sa*) / *komercionalizovať* (*sa*) : *skomercializovať* (*sa*) / *skomercionalizovať* (*sa*), *kompletizovať* : *skompletizovať*, *kompromitovať* (*sa*) : *skompromitovať* (*sa*), *koncentrovať* (*sa*) : *skoncentrovať* (*sa*), *koncipovať* : *skoncipovať*, *kondenzovať* (*sa*) : *skondenzovať* (*sa*), *konfigurovať* : *skonfigurovať*, *konfiškovať* : *skonfiškovať*, *konfrontovať* : *skonfrontovať*, *konkretizovať* (*sa*) : *skonkretizovať* (*sa*), *konsolidovť* (*sa*) : *skonsolidovať* (*sa*), *konštatovať* : *skonštatovať*, *konštituovať* (*sa*) : *skonštituovať* (*sa*), *kontaktovať* (*sa*) : *skontaktovať* (*sa*), *kontrahovať* : *nakontrahovať*, *konzervovať* : *zakonzervovať*, *koordinovať* : *skoordinovať*;

3') 25, czyli około 22%, to czasowniki niedokonane tworzące pary aspektowe z oponentami dokonanymi, jak ndk *kalkulovať* : dk *vykalkulovať* i odpowiednio: *kamuflovať* : *skamuflovať / zakamuflovať*, *kasírovať* : *skasírovať*, *klonovať* : *vyklonovať*, *koksovať* : *skoksovať*, *kombinovať* : *skombinovať*, *komentovať* : *okomentovať*, *kompilovať* : *skompilovať*, *komplikovať* (*sa*) : *skomplikovať* (*sa*), *komponovať* : *skomponovať*, *kompostovať* : *skompostovať*, *konštruovať* : *skonštruovať / vykonštruovať*, *kontrolovať* : *skontrolovať*, *konzultovať* : *prekonzultovať*, *konzumovať* : *skonzumovať*, *kopírovať* : *odkopírovať / skopírovať*, *korigovať* : *skorigovať*, *korodovať* : *skorodovať*, *korumpovať* : *skorumpovať*, pot. *koštovať* : *okoštovať*, pot. *krachovať* : *skrachovať*, *krémovať* : *nakrémovať*, *kritizovať* : *skritizovať*, *kultivovať* : *skultivovať*, *kumulovať* (*sa*) : *nakumulovať* (*sa*);

4') 40, czyli około 35%, to czasowniki tylko niedokonane, jak ndk *kadrovať* i odpowiednio: *kapitulovať*, *katechizovať*, *katolizovať*, *katolicizovať*, *klerikalizovať*, *klimatizovať*, *koexistovať*, *koketovať*, *kolaborovať*, *kolokvovať*, *komandovať*, *komunikovať*, *konfabulovať*, *konferovať*, *konkurovať*, *konšpirovať*, *kontrastovať*, *kontrolovať sa*, *kontúrovať*, *konvenovať*, *konverzovať*, *kooperovať*, *korelovať*, *korepetovať*, *korešpondovať*, pot. *korzovať* (*sa*), pot. przest. *koštovať*, *kótovať*, spec. *koučovať*, pot. *kriminalizovať.*

Widoczną różnicę ilościową pomiędzy czasownikami objętymi obydwoma literami tłumaczy prawdopodobnie wiele czynników, ale chyba najważniejszym jest charakterystyka funkcjonalna i stylistyczna (leksemy pochodzenia obcego przynależne do słownictwa specjalistycznego, narzucającego także określoną frekwencję językową).

Por. też pojedyncze przykłady bezprefiksalnych czasowników dwuaspektowych objętych innymi literami alfabetu, np. słc. ndk i dk: *datovať* (sa), *debarbarizovať*, *debatovať*, *decentralizovať*, *decimovať*, *degradovať*, *deideologizovať*,

degustovať, *deheroizovať*, *dehydrogenizovať*, *dialogizovať*, *diferencovať* (*sa*), *diftongizovať sa*, *dištancovať* (*sa*); *falšovať*, *folklorizovať*, *formovať*, polit. przest. *frakcionovať*; *galvanizovať*, *garantovať*, *generalizovať*, *globalizovať* (*sa*); *hierarhizovať*, *honorovať*, *humanizovať*; *ignorovať*, *imatrikulovať*, *imigrovať*, *imitovať* itd., które – podobnie jak czasowniki ujęte pod literami *A*, *K* – obejmują również pary aspektowe czy czasowniki wyszczególnione w punktach 1), 2), 3), 4), np. *deformovať* : *zdeformovať*.

Przywołane przykłady wskazują na dwie ważne cechy w rozwoju czasowników dwuaspektowych – po pierwsze, dowodzą ich licznej obecności w języku współczesnym, a po drugie, ich zestawienie z odpowiednimi czasownikami w słowniku najstarszym (SSJ, 1959) wykazuje zmiany bardzo powolne i niewielkie w ich rozwoju, których kierunek można uzasadnić tym, że chodzi o czasowniki nietypowe dla systemu słowotwórczego języków słowiańskich, ponieważ nieoparte na wykładnikach morfologicznych, wykazujące się w słowiańszczyźnie tendencją zanikową. W języku współczesnym nadal odnotowujemy ich wysoką frekwencję – w SSSJ pod literą *A* stanowią 59% wszystkich czasowników pochodzenia obcego opartych na sufiksie *-ovať* [zob. czasowniki wyszczególnione w p. 1)] i 19,3% pod literą *K* [zob. p. 1')] – ale w większym stopniu decydują o tym czasowniki nie nowopowstałe, ale już wcześniej zarejestrowane w języku. Natomiast czasowniki powstające w okresie przełomu wieków poza dwuaspektowością, prawdopodobnie wspieraną zjawiskiem zapożyczeń, por. dwuaspektowe: *aktivovať*, *e-mailovať* / *emailovať*, *faxovať*, *homologizovať*, *kreditovať*, *lízovať* / *lízingovať*, *monitorovať*, *mobingovať* / *mobbingivať*, *alkoholizovať sa*, *amnestovať*, przejawiają – co prawda mało wyrazistą – tendencję zmierzającą ku jednoaspektowości. Uwidacznia się ona w kilku formach. Po pierwsze, w części czasownikow dwuaspektowych równolegle z nimi pojawiają się również oponenty prefiksalne z aspektem dokonanym, typowe dla morfologii języków fleksyjnych, np. ndk i dk: *amalgamovať*, *amerikanizovať* (*sa*), *lobovať* : dk: *zamerikanizovať* (*sa*), *vylobovať*. Po drugie, część z nich odznacza się tylko aspektem niedokonanym, por. ndk: *blogovať*, pot. *internetovať*, *kadrovať*, *skenovať*, *surfovať*, *windsurfovať* – niekiedy, podobnie jak wyżej wymienione dwuaspektowe, także z prefiksalnym oponentem dokonanym, np. ndk *klonovať* : dk *vyklonovať*. Ich status językowy zdaje się również potwierdzać – chociaż w minimalnym stopniu – tendencja zanikowa obserwowana na przestrzeni prawie półwiecza albo – w nawiązaniu do wspomnianego w przypisie 3. artykułu – na przestrzeni ćwierćwiecza. Konfrontacja przywołanych słowników wskazuje na zanik dosłownie kilku czasowników, oznaczonych w SSJ jako przestarzałe albo rzadkie, np. *abscedovať*,

aprovizovať. Równie rzadko podwójna wartość aspektowa czasowników w SSJ zostaje zastąpiona wartością aspektu niedokonanego w SSSJ, np. czasowniki ndk i dk przest., np. *arendovať*, w SSSJ traktuje się już tylko jako imperfektiwa tantum, obok podobnych ujętych w obydwu konfrontowanych słownikach, por. p. 4) i 4'). Jednak obok tendencji zanikowej materiał najnowszy wskazuje także na przyrost czasowników dwuaspektowych, ponieważ notowana współcześnie cecha dwuaspektowości odnosi się zarówno do czasowników funkcjonujących w języku w okresie wcześniejszym, jak i do czasowników ujętych dopiero w słowniku najnowszym. Ich obecność wiąże się z potrzebą nominacji narastających nowych zjawisk i technologii, por. ndk i dk: *aktivovať*, *e-mailovať* / *emailovať*, *faxovať*, *homologizovať*, *kreditovať*, *lízovať* / *lízingovať*, *monitorovať*, *mobingovať* / *mobbingivať*, *alkoholizovať sa*, *amnestovať*. Ale należy pamiętać, że w przypadku czasowników najnowszych równie często mamy do czynienia tylko z wartością aspektu niedokonanego (imperfektiwa tantum), np. *blogovať*, pot. *internetovať*, *kadrovať*, *skenovať*, *surfovať*, *windsurfovať*, obok których obserwujemy niekiedy powstawanie oponentów dokonanych, np. *klonovať* : *vyklonovať*. Pojawianie się prefiksalnych oponentów dokonanych w dużym stopniu obserwujemy także u czasowników niedokonanych o statusie już wcześniej ustabilizowanym, np. *agitovať* : *zaagitovať*, *aglomerovať* : *zaglomerovať*, *archivizovať* : *zarchivizovať*, *ateizovať* : *zateizovať*, *atomizovať* (*sa*) : *zatomizovať* (*sa*), *katechizovať* : *skatechizovať*, *katolicizovať* : *skatolicizovať*, *komunikovať* : *skomunikovať*. Powstawanie dokonanych oponentów prefiksalnych, typowych dla morfologii języków fleksyjnych, obserwujemy również u starszych i nowszych czasowników dwuaspektowych, np. ndk i dk: *adaptovať* (*sa*), *amalgamovať*, *amerikanizovať* (*sa*), *lobovať* i dk: *zaadaptovať* (*sa*), *zaamalgamovať*, *zamerikanizovať* (*sa*), *vylobovať*, co należy uznać za pośredni etap prowadzący w przyszłości do przekształcenia się ich w czasowniki o wartości aspektu niedokonanego.

Zarysowane wyżej zjawiska dowodzą – wbrew nieznacznemu przyrostowi czasowników dwuaspektowych stwierdzonemu w słowniku najnowszym – że tendencja zanikowa jest jednak nadal zauważalna, z tym że nie tylko w sposób bezpośredni, polegający na zaniku czasowników dwuaspektowych na korzyść tylko jednoaspektowych niedokonanych, lecz także pośrednio, w drodze eliminacji dwuaspektowości poprzez powstawanie obok czasowników dwuaspektowych ich prefiksalnych oponentów dokonanych, typowych dla morfologii języków słowiańskich, co należy uznać za działanie prowadzące do zaniku form dwuaspektowych w przyszłości.

Podsumowując, można stwierdzić, że sytuacja językowa czasowników dwuaspektowych znajduje wsparcie w zjawisku zapożyczeń (czasowniki genetycznie obce), tylko na tyle jednak, by zapewnić im nadal w miarę stabilny status językowy, ale nie taki, który by powodował ich gwałtowny – albo przynajmniej znaczący – przyrost. Niewielki wpływ zapożyczeń przejawia się m.in. w tym, że czasowniki powstające współcześnie odznaczają się częściej już tylko wartością aspektu niedokonanego (*imperfektiva tantum*), podobnie jak rodzime czasowniki bezprefiksalne.

W ramach badanego zjawiska czasowników dwuaspektowych zdecydowanie odrębnie zachowuje się język polski. Odnotowane w słownikach języka współczesnego (por. Mieczkowska, 1998a) czasowniki dwuaspektowe stanowią zaledwie znikomy procent tych czasowników potwierdzonych dla języka słowackiego. Tak np. słowackim czasownikom charakteryzującym się wartością aspektu ndk i dk zanotowanym w słownikach wcześniejszych, SSJ i KSSJ, ale także w najnowszym SSSJ, typu: *absolutizovať*, *absorbovať*, *abstrahovať*, *adaptovať*, *adresovať* albo *kapitulovať*, *komercializovať*, *kompromitovať*, *komunikovať*, *kontaminovať* odpowiadają w języku polskim we wszystkich przypadkach ekwiwalenty o aspekcie niedokonanym, por. pol. ndk: *absolutyzować* (…), *komunikować*. Tylko w nielicznych przypadkach wartości aspektowe czasowników pokrywają się ze sobą, np. słowackim ndk i dk: *amputovať*, *anulovať*, *deklasovať*, *exportovať*, *importovať* odpowiadają również w języku polskim leksemy dwuaspektowe. Gdybyśmy przeanalizowali pod tym kątem literę *A* (wytypowaną także dla języka słowackiego), otrzymalibyśmy dane odmienne niż w języku słowackim. Spośród wszystkich ujętych pod literą *A* czasowników genetycznie obcych z sufiksem *-ować* tylko 10 charakteryzowałoby się wartością podwójnego aspektu, nie- i dokonanego, podczas gdy w słowackim aż 59% (w artykule z roku 1988 – 56 %).

Język polski doprowadza do zaniku zjawiska dwuaspektowości, przede wszystkim w jedyny możliwy w omawianych przypadkach sposób, drogą przedrostkowej derywacji słowotwórczej, głównie w oparciu o prefiksy *z-/s-*, *za-*, np. *z/integrować*, *s/komplikować*, *s/konstruować*, *za/blokować*, *za/adoptować*, albo inne, np. *na/szkicować*, *od/restaurować*, *u/lokować*, *u/motywować*, *wy/abstrahować*[5].

W obydwu konfrontowanych językach czasowniki dwuaspektowe pochodzenia obcego nie wywarły większego wpływu na kształt i rozwój czasow-

[5] Tylko w części opozycji człon kumulatywny, przedrostkowy, szczególnie powstały w oparciu o prefiksy z(*e*)- / *s*- / *ś*- , nie wnosi – w stosunku do członu prostego, podstawowego – żadnych modyfikacji semantycznych poza wartością aspektową.

ników rodzimych ani też nie znalazły w nich oparcia. Te ostatnie stanowią wśród nich wycinek marginalny, prawie niezauważalny. Ich charakterystyka stylistyczna – przestarzałe albo rzadkie – sugeruje, że są pozostałością jeszcze z języka prasłowiańskiego i w językach współczesnych mają charakter reliktowy. Brak wzajemnych paraleli potwierdza również fakt, że w obydwu konfrontowanych językach czasowniki rodzime zachowują się podobnie, niezależnie od odmiennego stopnia frekwencji ich odpowiedników genetycznie obcych.

Część z czasowników dwuaspektowych, potwierdzona w starszych słownikach czy tekstach, kwalifikowana w SSJ zazwyczaj jako rzadkie, w KSSJ już nie występuje, czyli zanika, np. *frapovať* 'czarować / oczarować, intrygować / zaintrygować', *podšívkovať* 'podszyć / podszywać (podszewką)', albo zmienia tylko charakterystykę stylistyczną, przeobrażając się w leksemy specjalistyczne, por. ndk i dk sport. *bodovať* 'punktować / wypunktować'.

Nieliczne, wywodzące się przeważnie ze wspólnego rdzenia prasłowiańskiego, zachowują w obydwu konfrontowanych językach współczesnych status czasowników dwuaspektowych, por. słc. ndk i dk: *menovať*, *obetovať* (*sa*), *pasovať* (*za rytiera*), *venovať*, *zvestovať* i pol. ndk i dk: *kazać*, *mianować*, *ofiarować*, *pasować* (*na rycerza*), *potrafić*, *zwiastować*, *darować* (ale obok funkcjonuje też czasownik dokonany *podarować*), jednak w języku słowackim na nieco większą skalę. Jako dwuaspektowe, chociaż rzadkie, nadal funkcjonują we współczesnym języku słowackim, np. *blamovať* (*sa*), *citovať*, *korunovať*, *počuť*, *pomstiť* (*sa*), podczas gdy w polszczyźnie większość z nich stworzyła pary opozycyjne, np. ndk: *blamować się*, *cytować*, *dziedziczyć*, *koronować* (*się*), *słyszeć*, *mścić* (*się*) i dk: *zblamować się*, *zacytować*, *odziedziczyć*, *ukoronować* (*się*), *usłyszeć*, *pomścić* (*się*). W języku słowackim znajdziemy również rzadkie przykłady czasowników dwuaspektowych, które wykształciły równolegle człony opozycyjne dokonane, np. ndk i dk *dediť* i odpowiednio dk *zdediť*.

Natomiast w obydwu językach część dawnych czasowników dwuaspektowych doprowadziła do utraty wartości aspektu dokonanego, stając się *imperfektivami tantum*, np. słc. *vedieť*, przest. *znať*; pol. *umieć*, *wiedzieć*, *znać*, *życzyć*, albo zanikając w przypadku czasowników stylistycznie nacechowanych jako archaiczne, przestarzałe lub rzadkie, np. pol. ndk *frymarczyć* 'nieetycznie postępować', *celować* 'przewyższyć / przewyższać w czymś', *obwalać* 'obtoczyć / obtaczać', lub jeszcze rzadziej przeobrażając się w *perfektiva tantum*, np. słc. *potrafiť*.

Rzadko mamy do czynienia z sytuacją odwrotną, tzn. taką, w której wcześniejsze czasowniki dwuaspektowe w języku słowackim: *kázať*, *prorokovať*, *raniť*, charakteryzują się już tylko aspektem niedokonanym, podczas gdy polskie ekiwalenty niektórych z nich nadal funkcjonują jako dwuaspektowe,

np. *kazać* w znaczeniu ‘polecać / polecić coś zrobić…; zmuszać / zmusić do czegoś…’, *ranić* ‘kalecząc kogoś zadawać / zadać *rany*’.

Przedstawiona sytuacja dowodzi, że czasowniki dwuaspektowe pochodzenia obcego nadal zajmują zauważalne miejsce w leksyce werbalnej w języku słowackim, natomiast zdecydowanie marginalne w języku polskim. Nie wykazuje jednak specjalnego – a właściwie żadnego – wpływu szeroko zakrojonego współcześnie zjawiska zapożyczeń ani na ich frekwencję, ani na sposób ich funkcjonowania. Wręcz przeciwnie, zarówno znikomy przyrost nowopowstających leksemów dwuaspektowych jak i narastanie form prefiksalnych, równoległych do funkcjonujących już czasowników dwuaspektowych albo sprowadzonych tylko do wartości aspektu niedokonanego, pozwala stwierdzić, że zapożyczenia w bardzo niewielkim / minimalnym zakresie oddziaływują na system gramatyczny języka. Ich wpływ obejmuje przede wszystkim płaszczyznę leksykalną, w mniejszym stopniu słowotwórczą, ale trudno stwierdzić bezpośrednie oddziaływanie zapożyczeń na wartości aspektowe czasowników. Zaznacza się ono w zasadzie tylko w sposób pośredni, poprzez sematykę napływających leksemów, która – jak wiemy – determinuje m.in. zachowanie wartości aspektowych czasowników[6]. Jest to jednak oddziaływanie powolne i na niewielką skalę, nieporównywalne z oddziaływaniem rodzimej struktury morfologicznej kategorii aspektu, wynikającej ze strukturalnej, a także typologicznej budowy języka. Oznacza to, że wpływ zapożyczeń, chociaż powszechnie przejmowanych, jest ograniczony i trudno go uznać za niebezpieczny dla struktury gramatycznej systemu językowego.

Bibliografia

Antinnuci, F. & Gebert, L. (1997). Semantyka aspektu czasownikowego. *Studia Gramatyczne*, (1), 7–43.

Balažová, L. & Bosák, J. (Red.). (2008). *Slovník cudzích slov akademický* [SCS] (Wyd. 3). Bratislava: Slovenské Pedagogické Nakl.

Bańko, M. (Red.). (2000). *Inny słownik języka polskiego* [ISJP]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bańko, M. (Red.). (2005). *Wielki słownik wyrazów obcych* [WSWO]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

[6] Por. rozprawę Alexandry Jarošovej, w której autorka w sposób bardzo skrupulatny i obszerny przedstawia wzajemne relacje pomiędzy semantyką czasownika a jego wartością aspektową (Jarošová, 2013).

Buzássyová, K. & Jarošová, A. (2006). *Slovník súčasného slovenského jazyka* [SSSJ] (T. 1: *A–G*). Bratislava: Veda.

Descles, J. P., Guentcheva, Z., Karolak, S. & Koseska-Toszewa, V. (1994). Semantyka kategorii aspektu i czasu. *Studia Kognitywne/Études cognitives*, *1*.

Doroszewski, W. (1926). O znaczeniu dokonanym osnów czasownikowych (słownych) w języku polskim. *Prace Filologiczne*, *10*, 192–309.

Doroszewski, W. (Red.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [SJPD]. Warszawa: „Wiedza Powszechna", PWN.

Dunaj, B. (Red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego* [SWJPD]. Warszawa: Wilga.

Jarošová, A. (2013). Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine. *Jazykovedný časopis*, *64*(1), 5–44.

Jarošová, A. & Buzássyová, K. (2011). *Slovník súčasného slovenského jazyka* [SSSJ] (T. 2: *H–L*). Bratislava: Veda.

Kačala, J. & Pisárčiková, M. (Red.). (1987). *Krátky slovník slovenského jazyka* [KSSJ] (Wyd. 1). Bratislava: Veda.

Kačala, J. & Pisárčiková, M. (Red.). (1997). *Krátky slovník slovenského jazyka* [KSSJ] (Wyd. 3). Bratislava: Veda.

Karolak, S. (1992). Aspekt a Aktionsart w semantycznej strukturze języków słowiańskich. W *Językoznawstwo: prace na XI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Bratysławie 1993* (ss. 93–99). Warszawa: Energeia. (Z polskich studiów slawistycznych, seria 8).

Krajčovič, R. (1964). Tzv. juhoslavizmy v strednej slovenčine. W R. Krajčovič (Red.), *Náčrt dejín slovenského jazyka* (ss. 29–30). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Kucała, M. (1995). Bi-aspectual verbs in old Polish. W W. Smoczyński (Red.), *Analecta Indoevropaea Cracoviensia Ioannis Safarewicz Memoriae Dicata* (ss. 214–222). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Laskowski, R. (1984). Fleksja aspektowa: temat podstawowy niedokonany i temat podstawowy dokonany. W R. Grzegorczykowa, R. Laskowski & H. Wróbel (Red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (Wyd. 1) (ss. 214–219). Warszawa: PWN.

Laskowski, R. (1998). Aspekt. W R. Grzegorczykowa, R. Laskowski & H. Wróbel (Red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (Wyd. 2) (ss. 157–171). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Mayenowa, M. R. (Red.). (1966–1976). *Słownik polszczyzny XVI wieku* (T. 1–18). Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.

Mieczkowska, H. (1998a). Czasowniki dwuaspektowe w języku polskim i słowackim na tle innych języków słowiańskich. W *Językoznawstwo: prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998* (ss. 195–201). Warszawa: Energeia. (Z polskich studiów slawistycznych, seria 9).

Mieczkowska, H. (1998b). Wybrane zagadnienia z zakresu kategorii aspektu (w ujęciu polsko-słowackim). *Rocznik Slawistyczny*, *51*, 61–69.

Mirowicz, A. (1959). Miejsce aspektów w systemie morfologicznym czasownika. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, *18*, 109–111.

Mistrík, J. i in. (1993). *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.

Peciar, Š. (Red.). (1959–1968). *Slovník slovenského jazyka* [SSJ]. Bratislava: Vydavatel'stvo Slovenskej Akad. Vied.

Piernikarski, C. (1967). Tendencje rozwojowe aspektu czasownika w języku polskim. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *7*, 65–74.

Ružička, J. (Red.). (1966). *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavatel'stvo Slovenskej akadémie vied.

Safarewicz, J. (1938). Nowsze badania nad genezą aspektów słowiańskich. *Rocznik Slawistyczny*, *14*, 67–84.

Saloni, Z. (1996). *Próba formalnego opisu par aspektowych w języku polskim* [referat wygłoszony na Zjeździe Polskiego Towarzystwa Językoznawczego w Toruniu].

Sekaninová, E. (1972). Nové pohľady na kategóriu slovesného vidu. *Jazykovedný časopis*, *23*, 192–197.

Sokolová, M. (1993). *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava: Veda.

Szymczak, M. (Red.). (1978–1981). *Słownik języka polskiego* [SJPSz] (T. 1–3). Warszawa: PWN.

Wilczewska, K. (1993). Dwuaspektowość czasowników w polszczyźnie XVI w. *Język Polski*, *73*(1–2), 19–29.

Word formation activity and the phenomenon of loanwords as exemplified by dual aspect verbs (in Polish-Slovakian interlinguality)

Summary

The conducted analysis of dual aspect verbs (based on selected linguistic material) and contrasting them with the state observed a quarter or half century ago do not show interdependencies between the existence of the group of genetically foreign dual aspect verbs – which are very limited and virtually relic in Polish but definitely more frequent in Slovakian – and a strong trend for word borrowing. On the contrary, the observed linguistic increase in prefixed oppositional units of perfective aspect indicates that more significant impact on their development and functioning is exerted by the established word formation technique as well as the lexical and grammatical structure of the native language.

Aktywność słowotwórcza a zjawisko zapożyczeń na przykładzie czasowników dwuaspektowych (w ujęciu polsko-słowackim)

Streszczenie

Przeprowadzona analiza czasowników dwuaspektowych (w oparciu o wybrany materiał językowy) i ich konfrontacja ze stanem sprzed ćwierć-, a nawet półwiecza nie wykazują wzajemnych zależności pomiędzy funkcjonowaniem w języku – nielicznej, prawie reliktowej w polszczyźnie i zdecydowanie liczniejszej w języku słowackim – grupy genetycznie obcych czasowników dwuaspektowych a silnym nurtem zapożyczeń. Wręcz przeciwnie – obserwowany przyrost językowy prefiksalnych członów opozycyjnych o wartości aspektu dokonanego wskazuje, że większy wpływ na ich rozwój i funkcjonowanie wywierają utarta technika słowotwórcza i struktura leksykalno-gramatyczna języka rodzimego.

Keywords: dual aspect verbs; aspect value; word formation activity; loanwords

Słowa kluczowe: czasowniki dwuaspektowe; wartość aspektu; aktywność słowotwórcza; zjawisko zapożyczeń

Halina Mieczkowska, Jagiellonian University, Cracow
Correspondence: halina.mieczkowska@uj.edu.pl

This work was supported by a core funding for statutory activities from the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: the author declares that she has no competing interests.